

Pasi Ihalainen

Diskurssit osana sisällissotaan johtanutta poliittista prosessia

Vastine dosentti Antti Kujalan arvioon kirjastani *The Springs of Democracy. National and Transnational Debates on Constitutional Reform in the British, German, Swedish and Finnish Parliaments, 1917–1919*. Studia Fennica Historica 24. SKS 2017. DOI: <https://doi.org/10.21435/sfh.24>.

Dosentti Antti Kujala ansaitsee kiitoksen lähdettyään arvioimaan neljän maan valtiomuotokeskustelua 1910-luvun lopulla vertailevaa kirjaani (*HAik* 4/2018). Vertailevan historiantutkimuksen haasteenahan on – moninaisten kontekstien ohella – historiantutkimuksen perinne, jossa useimpien tutkijoiden mielenkiinto kohdistuu vain ”omaan” maahan. Myös Kujalan arvion pohjalta voisi luulla, ettei suomalaisessa historiantutkimuksessa ole vertailevaa, kielellistä tai transnationaalista käännettä koskaan tapahtunutkaan. Kujala keskittyy arviotaan yhden, Suomessa vallitsevaa historiografista konsensusta (tai myyttiä) haastavan päätelmäni tyrmäämiseen yhteiskuntahistoriallisella argumentaatiolla. Jotta sosiaalisesta konstruktivismista ja kielellisestä käänteestä innoituksensa hakeva historiantutkimus ei tulisi jatkossakin yhteiskuntahistorian jyräämäksi, katson tarpeelliseksi jatkaa keskustelua ja vastata joihinkin Kujalan esittämiin väitteisiin.

Kujala toteaa, että ”Britanniaa, Saksaa ja Ruotsia vertaileva tutkimustapa toimii erinomaisesti” – siis ”kolme neljäsosaa kirjasta” – ja tunnustaa epäsuorasti valtiomuotokeskustelujen yhteen-

kietoutuneisuuden muttei käsittele tutkimuksen tältä osin tuottamia tuloksia. Eikö kunkin maan erityislaatuisuutta korostavia kansallisia narratiiveja ole syytä haastaa, myös Suomen osalta, etenkin kun tiedetään sata vuotta rinnakkain eläneiden valkoisten ja punaisten narratiivien olemassaolo? Tutkimushan osoittaa eroja ideologioissa ja mielipiteissä esimerkiksi Ruotsin ja Suomen välillä huolimatta maiden välisestä huomattavista rakenteellisista yhtäläisyyksistä.

Kirjassa huomioidaan poliittisen keskustelun yllirajaiset siirtymät joka suuntaan. Voimakainta vuorovaikutus oli sota-aikana Britannian ja Saksan äänioikeusuudistusten välillä, mutta myös Ruotsin äänioikeusuudistuksen tiivis kytkeytyminen saksalaisiin keskusteluihin ja sodan kulkuun tulee ilmeiseksi, samoin Suomen rooli rohkaisevana ja varoittavana esimerkkinä muissa maissa. Venäjän vallankumouksellisten puheenparsien kulkeutuminen osaksi sosialidemokraattista argumentaatiota Suomessa on vain yksi kiinnostuksen kohteista. Yhtä lailla kiinnostavaa on saksalaisten konservatiivisten professorien teorioiden vaikutus Ruotsin ja Suomen oikeiston demokratia- ja parlamentarismikritiikkiin. Kuu- luuko Venäjä-yhteyksien merkitys edelleen kiistää, kun taas Saksa-yhteydet ovat niin itsestään selviä,¹ ettei niiden vaikutusta legalistisen ’porvarillisen’ diskurssin kompromissihaluttomuuteen tarvitse huomioida?

Kujala ei paneudu tutkimuksen mahdolliseen metodologiseen lisäarvoon: hän ei arvioi tutki-

1. Ks. Marjaliisa Hentilä & Seppo Hentilä, *Saksalainen Suomi 1918*. Siltala 2016; Vesa Vares, *Viileää veljeyttä. Suomi ja Saksa 1918–1939*. Otava 2018.

mustani käsite- tai diskurssihistorian kriteereillä vaan keskittyy problematisoimaan yhtä puoluetta koskevia päätelmiä. Tutkimukseni lähtökohtana on ollut oletus politiikasta monessa paikassa samanaikaisesti tapahtuvina, toisiinsa linkittyneinä diskursiivisina ja muina fyysisinä vuorovaikutusprosesseina. Tämä lähtökohta on ollut jo viitisenkymmentä vuotta yleisesti hyväksytty useimmissa ihmistieteissä, etenkin politiikan- ja kielentutkimuksen lähitieteissä, ja tämän päivän politiikassakin tunnustetaan yleisesti poliittisen keskustelun ja muun toiminnan väliset yhteydet. Kirjassa käsitellyt historialliset tilat, fyysiset kokemukset, liikkuvuus ja ajatus parlamenttien valtiosääntökeskusteluista neksuksena, jossa yhteiskunnassa liikkuneet poliittiset keskustelut törmäsivät, sivuutetaan arvioissa, samoin yksityiskohtaisella aineistoanalyysillä osoitettu ”vallankumouksen”, ”kansan”, ”demokratian” ja ”parlamentarismien” käsitteiden kiistanalaisuus kaikissa maissa – ja etenkin se, miten voimakkaasti SDP Suomessa monopolisoi nämä käsitteet itselleen vuonna 1917.

Kujala toteaa vain, että ”mielestäni poliittisten kannanottojen käsittely on liian yksityiskohtaista ja tekee kirjasta raskasta luettavaa”. Otan vastaan kritiikin käsiteanalyysieni lukijaystävällisyyden puutteesta, mutta perusväitteestä poliittisen keskustelun tapojen, ajattelun ja fyysisemmän toiminnan välisen vuorovaikutuksen ymmärtämisen tärkeydestä en luovu.

Maakohtaisesti tutkimus osoittaa Britannian osalta keskustelun irrallisuuden suhteessa manner-Eurooppaan, sota-aikana vallinneet nationalistiset äänenpainot ja demokratian käsitteen politisoinnin niin oikeiston kuin vasemmistonkin toimesta sodan lähestyessä loppuaan. Saksan osalta vertailu Ruotsiin ja Suomeen haastaa tulkintoja sodanaikaisesta parlamentarisoitumisesta ja osoittaa demokratian käsitteen kääntämisen saksaksi tavoilla, joka säilytti erot suhteessa ”läntiseen demokratiaan” ja kyseenalaisti parlamentaarisen demokratian oikeutusta. Ruotsin osalta kiinnostavaa on, miten reformistinen narratiivi ikaikaisesta ruotsalaisesta demokratiasta valtavirtaistui kansalliseksi mytologiaksi.

Kujalan mukaan ongelmallinen on päätelmäni, että sosialidemokraattisen lehdistö- ja

eduskuntakeskustelun radikalisoitumiseen vuoden 1917 aikana olisi syytä kiinnittää enemmän huomiota. Tehtäköön nyt kerralla selväksi, että sosialidemokraatteja reilut sata vuotta sitten todennäköisesti äänestäneestä torppariperheestä polveutuva ja linnalaisen sisällissotanarratiivin koulussa omaksunut Ihalainen ei väitä kaikkien suomalaisten sosialistien olleen bolševikkeja vaan haluaa vain yksinkertaisesti ymmärtää, miten Suomessa sisällissotaan ajaututtiin ja yhtä lailla, miten siitä noustiin. Esimerkiksi Risto Alapuro on toivonut, että sodan syihin kiinnitettäisiin enemmän huomiota ja toivottanut tervetulleeksi vertailevan, transnationaalin ja käsitehistoriallisen otteen.² Suomihan on kansainvälisesti kiinnostava tapaus siksi, että täällä erilaiset yllirajaiset vallankumousajan diskurssit törmäsivät niin draamaattisella tavalla – seikka, johon Alapurokaan ei ole kiinnittänyt huomiota.

Vuoden 1917 suomalaisen lehdistökeskustelun tarkastelu eduskuntakeskustelun rinnalla osoittaa, miten sisällissotaan osaltaan johtaneet, vastakkainasetteluja kärjistäneet tavat puhua alkoivat nousta heti Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeen ja miten ne asteittain jyrkenivät väkivallan käytön oikeuttamiseksi ”laittomaksi” määriteltäviä uutta Eduskuntaa vastaan. Sisällissodassa molemmat osapuolet taistelivat kansanvallan puolesta mutta ymmärsivät sen eri tavoin. Myös osapuolten sisällä oli huomattavaa vaihtelua demokratiaymmärryksissä.

Kujala kritisoi sitä, että tarkastelen ”pelkästään parlamentarismi- ja äänioikeuskantojen kehitystä, ja lähteenä ovat olleet parlamentissa pidetyt puheet ja sanomalehtikirjoitukset”. Tämän vuoksi hänen mukaansa ”se, mitä laajemmin kussakin yhteiskunnassa oli tekeillä, jää sivuun”. Vertailevassa tutkimuksessa on keskityttävä vertailukelpoiseen aineistoihin, ja parlamenttikeskustelut, joissa yhteiskunnassa liikkuneet erilaiset ideologiset näkemykset kohtasivat, sekä puolueiden pää-äänenkannattajien pääkirjoitukset muodostavat ainutlaatuisen vertailukelpoisen aineiston. Määrittelen tutkimukseni pehmeän sosiaalisen konstruktivismiin inspiroimaksi käsite- ja diskurssihistoriaksi, joka pyrkii huomioimaan eisdiskursiiviset kontekstit, ja ilmaisen kiitollisuuteni aiemman poliittisen ja yhteiskuntahistorian

2. Risto Alapuro, Millainen oli Suomen vallankumous 1918? Teoksessa Sami Suodenjoki & Risto Turunen (toim.) *Työväkikumouksessa*. Väki Voimakas 30. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2017, 255.

tuloksille (s. 37–38), joihin myös laajasti viitataan etenkin taustaluvussa 2. Totean kaikki Kujalan arviossaan listaamat poliittiset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset seikat, jotka osaltaan selittävät Suomen vuoden 1917 kriisiä – työehtosopimusten tilannetta lukuun ottamatta. Tuomo Polvisen kirjaan *Venäjän vallankumous ja Suomi* viitataan omassani 31 kertaa.

Kujalan mielestä ”ideologian ohella ja sijasta asiaa pitäisi lähestyä vallankumoukseen johtavan tilanteen syntymisen kautta”. Eikö kuitenkin olisi jo aika tarkastella analyttisesti, vertailevasti ja ylijarjaisesti myös poliittisen keskustelun dynamiikkaa vuonna 1917? Vielä laajemmat historialliset perspektiivit olisivat olleet hyödyllisiä, mutta kirjan laajuus – neljä kansallista narratiivia yhteen kirjoitettuna – oli ongelma jo nykyisellään. Siitä olen samaa mieltä, että venäläisen vallankumouskeskustelun analyysi olisi myös ollut paikallaan, mutta millaisiin tuloksiin se johtaa-kaan? Elena Dubrovskaiin mukaan venäläisten sotilaiden vallankumous Helsingissä innosti SDP:tä esittämään radikaalimpia yhteiskunnallisia vaatimuksia, kun taas suomalaiset sosialidemokraatit puolestaan radikalisoivat sotilaita kannustamalla heitä osallistumaan Suomen asioita koskeviin mielenosoituksiin. Suomalaiset sosialidemokraatit tekivät yhteistyötä Helsingin varuskuntien radikaaleimpien voimien kanssa ja onnistuivat taivuttelemaan huomattavan osan venäläisistä sotilaita tuomitsemaan väliaikaisen hallituksen ”väkivallan” hajotetun eduskunnan kokouksia vastaan ”laittomana” ja ”vastavallankumouksellisena”³

En väitä koko SDP:n olleen bolševistinen vaan olen analysoinut *julkisuudessa esillä olleita puolueen edustajien puhetekeja* sellaisina kuin muiden puolueiden kannattajat ne Eduskunnassa kuuluivat tai *Työmiehestä* lukivat. Korostan Kujalan oman kirjan pohjalta eroja Venäjän sosialisteihin (s. 63, 69),⁴ ja analyysini SDP:n avainkäsitteille

antamista merkityksistä pohjaan alkuperäislähteisiin, en Jari Ehrnroothin väitöskirjaan.⁵ Muotoilu sivulla 202 on ”Bolshevik-like parlance”, sivulla 264 ”what appeared as the Leninisation” ja sivulla 268 ”sounded like Bolshevism”. Sivulla 68 totean: ”Revolutionary experiences made the MPs talk in ways that sounded to their non-socialist audiences as Bolshevism.” Muut Kujalaa ärsyttäneet toteamukseni ovat: ”the bourgeois parties were defined in a radical Marxist, Russian revolutionary and Bolshevik manner as a class enemy that lacked any honest intentions of advancing democracy or parliamentarism and aimed instead at violent suppression of the demands of the working class” (s. 286) ja punaisen Suomen perustuslaista: “[it] echoed conceptualisations of the people and democracy typical of Russian revolutionary and especially Bolshevik discourse” (s. 316). Tokihan jälkimmäisen osuudesta voidaan kontrafaktuaalisesti keskustella, kun lain toteutusta ei koskaan nähty, mutta aikalaisvaikutelma oli joka tapauksessa tämä.

Eikö yhtäläisyyksistä bolševikkien puhetapojen kanssa saa puhua? Tällöinhän jää huomaamatta myös se radikaali uudelleenmäärittely, joka SDP:n johdossa sisällissodan jälkeen tapahtui. Kujala kyseenalaistaa erot ruotsalaisen, saksalaisen ja suomalaisen työväenliikkeen diskursseissa, vaikka on yleisesti tunnettua, että Ruotsissa ja Saksassa sosiaalidemokraattinen puolue jakautui jo keväällä 1917, Suomessa vasta sisällissodan seurauksena. En voi jakaa Kujalan näkemyksiä väkivaltapuheesta harmittomana retoriikkana, SDP:stä läntisiä veljespuolueita oikeaoppisempaa tai Saksan SPD:stä Suomen SDP:hen vertautuvana vallankumoukseen osallistujana.⁶

SDP:n arkistosta ja Juha Matikaisen väitöskirjasta näemme, että SDP:n sisällä käytiin keskustelua noudatettavasta linjasta.⁷ Olisin varmaan voinut olla Evert Huttusen, Edvard Valppaan ja K. H. Wiikin osalta tarkempikin, joskin olen siteeran-

3. Elena Dubrovskaija, *The Russian Military in Finland and the Russian Revolution*. Teoksessa Sarah Badcock, Liudmila G. Novikova & Aaron B. Retish, *Russia's Home Front in War and Revolution, 1914–22. Book 1: Russia's Revolution in Regional Perspective*. Slavica 2015, 249, 256, 258, 261–265.

4. Antti Kujala, *Vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus. Venäjän sosialistiset puolueet ja suomalainen radikalismi vuosisadan alussa*. SHS 1989.

5. Jari Ehrnrooth, *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. SHS 1992.

6. Ks. Jörn Leonhard, *Der überforderte Frieden. Versailles und die Welt 1918–1923*. C. H. Beck, 2018, 258–259, 269, 285, Saksan vasemmiston jakautuneisuudesta ja SPD:sta bolševistisen vallankumouksen vastustajana.

7. Juha Matikainen, *Parlamentarismän kannattajasta vallankumouksen äänitorveksi. Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen lehdistö 1917–1918*. Jyväskylä Studies in Humanities 338. Jyväskylän yliopisto 2018.

nut ja analysoinut heidän puhetekojaan vuoden 1917 keskustelun kontekstissa, en tulkinnut heidän toimiaan sisällissodan aikana. Ratkaisevaa oli, millä äänellä SDP Eduskunnassa, poliittisen keskustelun keskiössä, puhui ja mitä johtopäätöksiä muut puolueet tästä tekivät. Maltillisten ääni ei Eduskunnassa tai *Työmiehessä* kuulunut, ja radikalisoituvat puhuvat lopulta johtivat väkivallalla uhkaamiseen. Asian toinen puoli ovat ei-sosialististen puolueiden legalistiset, kustavilaisten perustuslakien epäselvyyttä hyödyntävät puhuvat, joissa on havaittavissa kompromissihaluttomuutta muttei kuitenkaan samassa määrin kuin Ruotsin ja Saksan oikeistossa.

Annetaan Evert Huttusen kertoa vuodesta 1917 syksyn 1918 perspektiivistä: Huttusen mukaan anarkistisocialistit vaaransivat suomalaisen demokratian sitomalla SDP:n kohtalon Venäjän bolševikkiliikkeeseen ja siksi jakautumista parlamentaariseen ja vallankumoukselliseen puolueeseen ei tapahtunut. Zimmerwaldin Internationaaliin liittyminen Alexandra Kollontain aloitteesta radikalisoi entisestään sitä vallankumouksellista, tinkimätöntä luokkataistelua korostavaa puhetta, jota oli esiintynyt *Työmiehen*, puolue-elinten ja Helsingin työväenyhdistyksen piirissä. Puolueen viesti radikalisoi joukot sen sijaan, että olisi pyritty niitä rauhoittamaan. Luokkaeroja liioiteltiin, yhteistyöstä kaikkein radikaaleimpien ja demokraattisimpienkin porvaripuolueiden kanssa sanouduttiin irti, agitottiin väkivaltaisesti porvaristoa vastaan ja tuomittiin maakuntien työväenlehtien maltillisemmat näkemykset ”revisionismina.” Eduskuntaryhmän

johto pakotti toisinajattelijat omalle puolelleen ja lopulta luopui parlamentarismista. Se toimi tavalla, jota olisi pidetty läntisen parlamentaarisen demokratian vallitessa skandaalimaisena: muiden puolueiden kantoja ei valtakia säädettäessä kuunneltu; Eduskunnassa käsiteltäviä asioita vietiin samanaikaisesti puoluekokouksiin; järjestettiin venäläisten sotilaiden kanssa mielenosoituksia; ajettiin läpi päätöksiä, jotka tekivät parlamentaarista kompromisseista mahdottomia; pakotettiin maltilliset myöntymään puoluejohdon linjoille; kutsuttiin Mannerin eduskunta koolle ilman muita puolueita; julistettiin vaalit vallankumouksellisiksi ja vaadittiin kansalliskokouksen kokoon kutsumista. Tämä kaikki johti Huttusen mukaan vallankumouksellisiin ratkaisuihin ja lopulta väkivallan käyttöön. Oli ollut puoluejohdolta vakava virhe kuvitella, etteivät massat etenisi sanoja ja uhkauksia pidemmälle, vallankumoukselliseen toimintaan.⁸

Huttusen analyysi vastaa pitkälti kirjassa *The Springs of Democracy* eduskuntadebattien pohjalta tekemääni. Samansuuntaisen tulkinnan esittävät myös mm. Lasse Lehtinen ja Risto Volanen kirjassaan 1918: *Kuinka vallankumous levisi Suomeen*: valtakia, luokkataistelu ja yhteistyö bolševikkien kanssa samaistettiin SDP:n piirissä, sympatiat kohdistuivat kasvavassa määrin bolševikkeihin ja maltilliset pudotettiin pois vuoden 1917 vaalien listoilta.⁹ Syksystä 1918 alkaen SDP kulki kuitenkin uudelleen määriteltyinä samoja latuja Ruotsin ja Saksan veljespuolueiden kanssa. Mutta SDP on siis vain yksi käsittelemistäni neljän maan puolueista.

Pasi Ihalainen, professori
Jyväskylän yliopisto

8. Evert Huttunen, Sosialidemokraattinen puolue ja kapina. *Suomen Sosialidemokraatti* 20.9.1918, 2–3; 25.9.1918, 2; 26.9.1918, 2; 21.10.1918, 2.

9. Lasse Lehtinen & Risto Volanen, 1918. *Kuinka vallankumous levisi Suomeen*. Otava 2018, 72, 82, 92, 107, 128.